

THEODOR PALEOLOGU

Ce ne facem
cu atîția proști?

TRCI

FilosoFii
A G O R A

Cuprins

Avertisment	7
Întreita rădăcină a prostiei	15
Exemple și tipuri de prostie	25
Ce ne facem cu atîția proști?	53
Soluția lui Socrate	59
Soluția cinică	69
Soluția epicuriană și prudențială	77
Soluția stoică	85
Soluția creștină	93
Soluția rîsului	103
Soluția lui Flaubert	131
Soluția Paleologu	139

Nota autorului: grafia textului cu *î* în loc de *â* și *sînt* în loc de *sunt* reprezintă opțiunea mea. De asemenea, am preferat să traduc personal pasajele din autorii citați, dar, pentru curioșii care vor să citească mai mult, sînt menționate în note de subsol și edițiile apărute în limba română ale cărților respective.

Avertisment

Dăm de proști la tot pasul: în familie, la birou, pe stradă, la piață, în trafic, printre prieteni și colegi, în instituții, partide, biserici și asociații. Ne amuză, ne enervează, ne plictisesc, ne deprimă, iar uneori sînt chiar chitiți să ne facă rău. Ce ne facem, așadar, cu atîția proști? Cum facem să nu ne strice cheful de viață, să nu ne contamineză, să nu ne prindă în capcana prostiei lor? Și cum evităm capcanele prostului interior care sălășluiește în fiecare dintre noi? Iată întrebări cît se poate de concrete, care țin de acea înțelepciune practică atît de necesară unei existențe cît de cît fericite sau cel puțin senine. Să învățăm a gestiona prostia noastră și a altora are o importanță vitală.

În plus, prostia generează cele mai multe catastrofe istorice din cauza cărora ajung să pătimească societăți întregi — masacre, războaie, tiranii, persecuții. Acestea sînt adesea rezultatul unui concurs de împrejurări stupide, în care liderii și actorii acționează prostește,

uneori accidental, alteori ca expresie a unei stări permanente. Se produc, de asemenea, adevărate epidemii de prostie, care cuprind mulțimile sub forma unor violente pasiuni populare. În sfârșit, există regimuri politice ale prostiei instituționalizate, în care inteligența însăși este persecutată și condamnată la clandestinitate.

Dar, desigur, prostia e o temă care irită. Când vorbești despre prostie, întotdeauna se supără câte cineva. Doar câte cineva? Bine ar fi! Unii se simt vizați. Alții îți vor reproșa aroganța, elitismul, disprețul față de ceilalți. Când am anunțat un curs pe această temă într-o postare pe Facebook, un domn m-a comparat cu Goebbels, argumentînd că naziștii împărțeau umanitatea în categorii superioare și inferioare. Un altul a declarat că sînt eu însumi „prost făcut grămadă“, mirîndu-se că se găsesc atîția proști care să dea bani pentru a mă asculta. Mai numeroși sînt de bună seamă cei care se îmbufnează în tăcere.

Dacă ați deschis, așadar, această carte, vă mulțumesc din start pentru bunăvoință. Și, totodată, vă felicit pentru deschiderea intelectuală de care ați dat dovadă. Dar există riscul unei neînțelegeri pe care consider că trebuie să o lămuiesc dintru început. S-ar putea să credeți că proști sînt ceilalți și că nu vă privește nici una dintre considerațiile despre prostie care vor urma. Greșit! Proști sîntem cu toții în unele momente ale vieții și în orice clipă se găsește cineva care să spună despre dumneavoastră că sînteți prost sau proastă. *Il faut vivre*

*avec*¹, cum s-ar spune în franceză: *On est toujours le con de quelqu'un*². Dacă această clarificare nu v-a făcut să închideți cartea înseamnă că nu faceți parte din categoria proștilor supărăcioși. Putem începe împreună o călătorie plină de surprize și delicii în pădurea amazoniană a prostiei omenești.

De fapt, expresia „prostie omenească“ este un pleonasm, pentru că doar omul are privilegiul prostiei. „Omul e prost, fenomenal de prost“, observa Dostoievski în *Însemnări din subterană*. Cuvinte precum „*bête*“ în franceză, „bou“, „vacă“ sau „dobitoc“ în română presupun ideea falsă că prostia se situează la nivelul animalității. În realitate prostia decurge din folosirea defectuoasă a facultății noastre de a gândi, uneori fiind vorba de o adevărată abdicare de la această însușire proprie umanității.

De altminteri toate cuvintele din câmpul lexical al prostiei sînt defectuoase sau insuficiente, desemnînd doar cîte un aspect al acestui fenomen proteic care se derobează oricărei definiții atotcuprinzătoare. Însuși termenul de „prost“ desemnează la origine omul sărac, simplu, ignorant și naiv. Or, după cum vom vedea, tipurile cele mai periculoase de proști se manifestă cu aplomb și agresivitate, cu un puternic sentiment de superioritate și cu un arsenal complex de stratageme, idei și teorii. Aceștia reușesc adesea să-i îmbobineze,

1 „Trebuie să trăiești cu asta.“

2 „Ești mereu prostul cuiva.“

să-i manipuleze și să-i îmbrobodească pe proștii din prima categorie, pe cei simpli, ignoranți și naivi, care ar rămîne altminteri relativ inofensivi. „Prostovan“, „prostănac“ și „prostălău“ se referă, cu indulgență și chiar cu un iz de simpatie, la asemenea specimene credule și neajutorate.

Termenii de „imbecil“, „debil“ și „nătărău“ provin din cuvinte care înseamnă, în latină și slavonă, „slab“, „fără vlagă“ și desemnează slăbiciunea intelectuală, lipsa de fermitate, vigoare și rigoare în gândire. Imbecilul poate avea pretenții, se poate crede deștept și poate fi chiar extrem de veninos, în timp ce nătărăul intră și el în categoria celor naivi, deși există nătărăii sofisticați și instruiți, iar debilul, bietul de el, reprezintă o categorie clinică de subdezvoltare mintală. La origine și termenul de „cretin“ are un sens medical și se referea la cazuri de cretinism endemic din regiuni alpine izolate, marcate de un grad ridicat de consangvinitate, dar a căpătat în timp o accepțiune mult mai largă. La fel și „oligofren“ — are un sens medical, însă etimologia greacă permite o extensie semantică pentru a califica puținătatea minții.

„Nătîng“ și „tembel“ vin de la cuvinte care înseamnă „leneș“ în slavonă și persană, lenea minții, lenea de gândi, fiind una dintre sursele majore ale prostiei. Ea ne face să adoptăm fără discernămînt tot felul de superstiții, prejudecăți, idei luate de-a gata și mode intelectuale.

„Idiot“ desemnează în greacă omul fără opinii politice, individul apolitic și iresponsabil, care nu se

implică în viața cetății, nu se preocupă decît de chestiuni strict personale și abdică astfel de la statutul de cetățean, adică de la o dimensiune esențială a condiției umane. Prin extensie, „idiot“ este individul abulic, deconectat, fără atașamente și interese, rupt de realitate și de lumea din jur. Asta explică de ce Nietzsche l-a descris pe Isus ca pe un idiot sublim și de ce Dostoievski a ales acest cuvînt în titlul marelui său roman despre o figură cristică de o inteligență cu adevărat superioară — prințul Mișkin. În ambele cazuri, termenul este folosit într-o manieră voit paradoxală. Amîndoi — atît Isus, cît și Mișkin — sînt percepuți ca idioți de către cei care rămîn captivi în logica intereselor și atașamentelor lumești.

„Tîmpit“ înseamnă, la origine, „bont, tocit“ și implică, așadar, obtuzitatea, absența de ascuțime și acuitate intelectuală. Mai interesantă este etimologia cuvîntului „stupid“, care vine de la verbul *stupere* — a se mira, a fi uimit. Stupidul se miră în permanență, pentru că nu pricepe *de ce*-ul lucrurilor din jur, nu stabilește legăturile de cauzalitate. La drept vorbind, în lumea modernă marcată de uluitoare progrese științifice și tehnice, cei mai mulți dintre noi sîntem reduși la o stare de permanentă neînțelegere a cauzelor care fac posibile variile „miracole“ tehnologice din viața noastră cotidiană. Înseamnă asta că am fi stupizi? Nu, cîtuși de puțin, căci știm că nu știm, sîntem conștienți de limitele noastre și putem rămîne apleși să percepem

raporturile de cauzalitate din sfera condiției propriu-zis umane. Există însă o formă de stupiditate tehnolatră și pretins științifică, una care conduce tocmai la o formă de obtuzitate față de condiția umană. În plus, mirarea pune în mișcare inteligența, forma ei supremă fiind mirarea filosofică. Absența capacității de a se mira este unul dintre chipurile prostiei.

În sfârșit, vă invit să reflectăm asupra câtorva cuvinte din alte limbi. *Dumm* în germană și *dumb* în engleză înseamnă la origine „mut, fără glas“, adică, în ultimă instanță, incapabil de a vorbi cu noimă, de a produce sens. *Foolish* și *silly* desemnează prostiile nebunatică. De altminteri în latină „prost“ se spune *stultus*, iar celebrul *Elogium stultitiae* al lui Erasmus este tradus ca *Elogiul nebuniei*³: există, într-adevăr, forme de nebunie care nu sînt la urma urmei decît expresii paroxistice ale prostiei. Și, *pour la bonne bouche*, *con* în franceză desemnează organul sexual feminin, ceea ce reprezintă cea mai absurdă etimologie din cîte am evocat pînă acum, semn că unii termeni din cîmpul lexical al prostiei sînt problematici — la fel și *bête*, „dobitoc“ și chiar „prost“.

Nu vreau să vă plictisesc cu o listă exhaustivă de termeni. Această rapidă incursiune este deja plină de învățăminte și putem reține o serie de trăsături ale

3 Vezi Erasmus din Rotterdam, *Elogiul nebuniei sau cuvîntare spre lauda prostiei*, traducere de Șt. Bezdechi, Editura Științifică, București, 1959.

prostiei: ignoranța, credulitatea, lenea minții, abdicarea de la raționalitate, obtuzitatea, iresponsabilitatea, conformismul intelectual. Asta nu înseamnă, firește, că un om ignorant sau credul este neapărat prost, dar există forme de ignoranță și credulitate care provin din lenea de a gândi, ceea ce e mai grav și implică o responsabilitate etică. Simpla înșiruire a acestor caracteristici arată cât de largă este paleta manifestărilor prostiei și de aceea spuneam că ea nu poate fi cuprinsă într-o definiție unică. Orice definiție surprinde anumite aspecte, dar lasă deoparte altele.

Întreita rădăcină a prostiei

Prostia nu este doar o chestiune de intelect, de gândire, de „procese cognitive“. Altminteri n-am avea atîția proști cu IQ ridicat și persoane inteligente care spun sau fac lucruri prostești. Cea mai fascinantă este prostia oamenilor foarte inteligenți sau chiar geniali: ei au la dispoziție remarcabile resurse intelectuale pentru a persista în cine știe ce gogomănie care le-a intrat în cap. Unora le trece după o vreme, alții persistă toată viața. Rareori găsești un om inteligent care să nu fi trecut cel puțin o dată în viață printr-o criză de prostie — pasageră, în cazurile fericite. Pe lângă defectele de gândire, prostia are rădăcini etice și psihice. Anumite prostii au o sursă unică. Adesea însă, două componente sau toate trei se combină, se susțin și se potențează reciproc. Să le luăm pe rînd.

Psihologia prostiei este ea însăși foarte complexă: emoții care ne întunecă mintea, iluzii generate de amorul propriu, frustrări și traume, complexe de inferioritate și superioritate. Paleta emoțiilor e, la rîndul ei,